

Jolanta Wiśniewska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Rola rachunkowości śledczej w ograniczaniu ryzyka występowania nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach

Streszczenie

Globalizacja zwiększa skalę i złożoność prowadzonej działalności gospodarczej. Szybkość zmian zachodzących w biznesie wpływa na konieczność skutecznego nadzoru nad wszystkimi operacjami. Występowanie luk w zabezpieczeniach systemów i procedur tworzy możliwość manipulacji i oszustw w działalności gospodarczej. Celem artykułu jest przedstawienie występowania nadużyć gospodarczych, ich wykrywalności oraz prezentacja roli rachunkowości śledczej w ograniczaniu ryzyka nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach. Długi okres wykrywalności nadużyć gospodarczych i wysokie korzyści z tym związane powodują, że liczba ich utrzymuje się z roku na rok na podobnym, wysokim poziomie. Wymaga to korzystania przez przedsiębiorstwa z usług specjalistów posiadających odpowiednie kompetencje z zakresu rachunkowości śledczej. Wiedza specjalistów z zakresu rachunkowości śledczej powinna nie tylko być wykorzystywana przez organizacje do wykrywania nadużyć gospodarczych, lecz także mieć charakter prewencyjny w celu ograniczenia ryzyka występowania tego typu zjawisk i zminimalizowania strat z tym związanych.

Słowa kluczowe: rachunkowość, rachunkowość śledcza, nadużycia gospodarcze.

Kody klasyfikacji JEL: M410, M420, M480

1. Wprowadzenie

W dobie globalizacji, ciągłej informatyzacji i coraz większej złożoności prowadzonej działalności gospodarczej, nieuczciwość i korupcja stały się nieodłącznym elementem prowadzenia działalności gospodarczej. Z badań przeprowadzonych przez Stowarzyszenie Biegłych ds. Przepięstw i Nadużyć Gospodarczych (ACFE) wynika, że przedsiębiorstwa w wyniku oszustw każdego roku tracą około 5% swoich przychodów¹. Uczciwość w działalności gospodarczej jest podstawą, na której przedsiębiorstwa budują swój sukces. Dlatego na całym świecie przestępstwa dotyczące nadużyć gospodarczych stały się jednym z priorytetowych problemów nie tylko dla samych przedsiębiorstw, lecz także dla rządów, regulatorów, inwestorów i opinii publicznej. Firmy powinny dysponować efektywnymi mechanizmami, żeby nie dopuścić do tego typu zjawisk, a przynajmniej zminimalizować ryzyko ich powstawania. Podjęcie działań w tym kierunku ma na celu zapewnienie wiarygodności zarówno samych przedsiębiorstw, jak i bezpieczeństwa obrotu gospodarczego. Zwiększenie i przyspieszenie wykrywalności oraz zapobieganie nadużyciom gospodarczym wymaga specjalistycznej wiedzy, która określana jest pojęciem „rachunkowość śledcza” (ang. *forensic accounting*).

Celem artykułu jest przedstawienie występowania nadużyć gospodarczych, ich wykrywalności oraz prezentacja roli rachunkowości śledczej w ograniczaniu ryzyka nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach.

Do realizacji sformułowanego celu zastosowano następujące metody badawcze: studium literatury przedmiotu dla uzasadnienia podjęcia się tematu i przedstawianych w artykule zagadnień, studium wyników badań dotyczących występowania nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach oraz metodę analizy przypadków dotyczących wykonywanych przez wybrane firmy audytorskie w Polsce usług z zakresu rachunkowości śledczej.

¹ ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2014. Global Fraud Study*, <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>, s. 4, dostęp 1.03.2016.

2. Rodzaje nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach

Nadużycia gospodarcze były wielokrotnie definiowane. Najczęściej przytaczaną definicją jest opracowana przez Amerykański Instytut Biegłych Rewidentów (AICPA) przy współpracy ACFE i Instytutu Audytorów Wewnętrznych (IIA), która określa nadużycie gospodarcze jako każde celowe działanie bądź zaniedbanie, skutkujące osiągnięciem korzyści przez sprawcę lub poniesieniem straty przez ofiarę, dokonane za pomocą wprowadzenia w błąd².

Również polskie prawo w Kodeksie karnym w rozdziale XXXVI „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu” definiuje nadużycia gospodarcze (zaufania) jako działania polegające na nadużyciu udzielonych uprawnień lub niedopełnienie ciężącego obowiązku, w wyniku którego powstaje znaczna szkoda majątkowa³.

Nadużycia w działalności gospodarczej są problemem globalnym, występującym w każdym kraju i dotyczącym każdej branży, co potwierdzają badania prowadzone przez różne organizacje⁴.

J.T. Wells grupuje nadużycia gospodarcze w przedsiębiorstwach według trzech głównych kategorii. Pierwszą kategorię oszustw w działalności gospodarczej stanowi sprzeniewierzenie aktywów, obejmujące kradzież i nadużycie majątku organizacji, np. kradzież gotówki, nieewidencjonowanie sprzedaży, manipulowanie odpisami aktualizującymi należności, fałszowanie sprzedaży i wysyłka zapasów, kradzież zapasów, nadużycia płacowe. Do drugiej kategorii zalicza korupcję

² P. Masiukiewicz, *Nadużycia w działalności przedsiębiorstw. Aspekty międzynarodowe*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie 2015, 4, s. 11–25, DOI: 10.5604/18998658.1186372; J.T. Wells, *Nadużycia w firmach. Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, s. 1.

³ Art. 296, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. nr 88, poz. 553 ze zm.

⁴ Patrz np.: ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*. 2014..., op.cit.; E&Y, *Trudna droga do zgodności Starania na rzecz etycznego wzrostu. 13. Światowe Badanie Nadużyć Gospodarczych*, 2014, file:///C:/Users/UMK/Downloads/Global-Fraud-Survey-2014%20.pdf, dostęp 1.03.2016; E&Y, *Fraud and corruption – the easy option for growth? Europe, Middle East, India and Africa Fraud Survey 2015*, 2015, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-emeia-fraud-survey/\\$FILE/ey-emeia-fraud-survey.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-emeia-fraud-survey/$FILE/ey-emeia-fraud-survey.pdf), dostęp 1.03.2016; KPMG, *Anti-Bribery and Corruption in CEE: Rising to the challenge in the age of globalisation*, 2015, <https://www.kpmg.com/RS/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/cee-antibribery-and-corruption-2015.pdf>, dostęp 9.03.2016; PWC, *Global Economic Crime Survey 2014*, http://www.security-finder.ch/fileadmin/dateien/pdf/pwc/Global_Economic_Crime_Survey_2014_en.pdf, dostęp 3.03.2016; PWC, *Global Economic Crime Survey 2016*, <http://www.pwc.com/gx/en/services/advisory/consulting/forensics/economic-crime-survey.html>, dostęp 3.03.2016.

polegającą na wykorzystaniu swoich i innych wpływów na transakcje gospodarcze w celu uzyskania korzyści majątkowych, z naruszeniem obowiązków i praw wobec pracodawców i innych osób, instytucji, np. przekupstwo, wymuszenia, łapówkarstwo, manipulowanie zakupami. Natomiast trzecią kategorię tworzą nieprawdziwe informacje, powstające w wyniku umyślnego zafałszowania danych finansowych i pozafinansowych, które mają na celu wprowadzenie w błąd interesariuszy sprawozdawczości przedsiębiorstwa, np. zawyżenie aktywów, zawyżenie przychodów, niewłaściwe ujawnienia, nieprawdziwe referencje pracownicze⁵.

Rodzaje oszustw i straty występujące w przedsiębiorstwach w wyniku nadużyć gospodarczych, według badania przeprowadzonego przez ACFE⁶, zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Kategorie popełnianych oszustw gospodarczych w przedsiębiorstwach

Kategorie oszustw	Częstotliwość występowania* (w %)			Mediana strat (w USD)		
	2010 r.	2012 r.	2014 r.	2010 r.	2012 r.	2014 r.
Falszowanie sprawozdań finansowych	4,8	7,8	9,0	4 100 000	1 000 000	1 000 000
Korupcja	32,8	33,4	36,8	250 000	250 000	200 000
Sprzeniewierzenie aktywów	86,3	86,7	85,4	135 000	120 000	130 000

*Nie sumuje się do 100%, gdyż przedsiębiorstwa mogły wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2014. Global Fraud Study*, <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>, s. 12.

Z przedstawionych w tabeli 1 wyników badań wynika, iż najczęściej popełniane nadużycia w przedsiębiorstwach dotyczą sprzeniewierzenia aktywów, natomiast najrzadziej przestępstwa dotyczące fałszowania sprawozdań finansowych. Największa

⁵ J.T. Wells, *Nadużycia...*, op.cit., s. 45–46.

⁶ Od 1996 r. ACFE prowadzi badania dotyczące oszustw i nadużyć gospodarczych na świecie. Wyniki tych badań publikuje co dwa lata w postaci raportów; *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2014. Global Fraud Study* przedstawia rezultat badania opierający się na ankietach *online* skierowanych do audytorów śledczych, które zostało przeprowadzone od października do grudnia 2013 r. W ramach badania respondenci zostali poproszeni o przedstawienie szczegółowych informacji o największym przypadku nadużyć, z którym mieli do czynienia. Otrzymano 1483 ankiety prawidłowo wypełnione. Przedstawione wyniki dotyczyły 129 nadużyć z krajów Azji i Pacyfiku, 78 z Europy Wschodniej i Zachodniej Azji Centralnej, 57 z Ameryki Południowej i Karaibów, 53 z Afryki Zachodniej, Środkowej i Północnej, 55 z Azji Południowej, 173 z Afryki Subsaharyjskiej i 98 z Europy Zachodniej, ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2014...*, op.cit., s. 68–73.

mediana strat natomiast dotyczy fałszerstw dotyczących sprawozdawczości finansowej, w następnej kolejności korupcji, a dopiero na ostatnim miejscu sprzeniewierzenia aktywów. Bardzo niepokojącym zjawiskiem jest ciągły wzrost oszustw polegających na fałszowaniu sprawozdawczości finansowej i korupcji.

Nadużycia w działalności gospodarczej występują niezależnie od branży. W tabeli 2 przedstawione zostało występowanie nadużyć gospodarczych według branż.

Tabela 2. Występowanie nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach według branż

Lp.	Branża	2010 r.			2012 r.			2014 r.		
		Liczba firm	%	Mediana strat	Liczba firm	%	Mediana strat	Liczba firm	%	Mediana strat
1	Górnictwo	12	0,7	1 000 000,00	9	0,7	500 000,00	13	1,0	900 000,00
2	Nieruchomości	57	3,2	513 000,00	28	2,0	375 000,00	24	1,8	555 000,00
3	Przemysł paliwowy	57	3,2	478 000,00	44	3,2	250 000,00	49	3,6	450 000,00
4	Sprzedaż hurtowa	42	2,3	513 000,00	27	2,0	50 000,00	31	2,3	375 000,00
5	Technologiczna	65	3,6	250 000,00	38	2,8	100 000,00	39	2,9	250 000,00
6	Przemysł	193	1,7	300 000,00	139	10,1	200 000,00	116	8,5	250 000,00
7	Budownictwo	77	4,3	200 000,00	47	3,4	300 000,00	43	3,1	245 000,00
8	Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	27	1,5	320 000,00	20	1,5	104 000,00	28	2,0	242 000,00
9	Transport i magazynowanie	62	3,4	300 000,00	36	2,6	180 000,00	48	3,5	202 000,00
10	Usługi bankowe i finansowe	298	16,6	175 000,00	229	16,7	232 000,00	244	17,8	200 000,00
11	Inne usługi (Professional)	51	2,8	110 000,00	55	4,0	115 000,00	37	2,7	180 000,00
12	Opieka zdrowotna	107	5,9	150 000,00	92	6,7	200 000,00	100	7,3	168 000,00
13	Sztuka, rozrywka i rekreacja	49	2,7	180 000,00	32	2,3	71 000,00	22	1,6	168 000,00
14	Pozostałe*	–	–	–	7	0,5	150 000,00	53	3,8	130 000,00
15	Usługi pozostałe	88	4,9	109 000,00	48	3,5	150 000,00	45	3,3	125 000,00
16	Telekomunikacja	37	2,1	131 000,00	43	3,1	135 000,00	36	2,6	120 000,00
17	Użytkowa, narzędziowa	45	2,5	120 000,00	24	1,8	38 000,00	25	1,8	100 000,00
18	Ubezpieczenia	91	5,1	197 000,00	78	5,7	95 000,00	62	4,5	93 000,00
19	Usługi religijne, charytatywne i społeczne	41	2,3	75 000,00	54	3,9	85 000,00	40	2,9	80 000,00

cd. tab. 2

Lp.	Branża	2010r.			2012r.			2014r.		
		Liczba firm	%	Mediana strat	Liczba firm	%	Mediana strat	Liczba firm	%	Mediana strat
20	Administracja terytorialna i państwowa	176	9,8	81 000,00	141	10,3	100 000,00	141	10,3	64 000,00
21	Edukacja	90	5,0	71 000,00	83	6,1	100 000,00	80	5,9	58 000,00
22	Handel detaliczny	119	6,6	85 000,00	88	6,4	36 000,00	77	5,6	54 000,00
23	Komunikacja i wydawnictwa	16	0,9	110 000,00	9	0,7	150 000,00	15	1,1	50 000,00

*Kategoria „pozostałe” wystąpiła w badaniach począwszy od 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2010. Global Fraud Study*, http://www.acfe.com/uploadedfiles/acfe_website/content/documents/rtn-2010.pdf, s. 33, dostęp 1.03.2016; ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2012. Global Fraud Study*, https://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtn/2012-report-to-nations.pdf, s. 29, dostęp 1.03.2016; ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2014. Global Fraud Study*, <http://www.acfe.com/rtn/docs/2014-report-to-nations.pdf>, s. 28, dostęp 1.03.2016.

Z danych przedstawionych w tabeli 2 wynika, iż nadużycia gospodarcze występują we wszystkich branżach, przy czym straty, które im towarzyszą, różnią się w zależności od tego, jakiej branży dotyczą. Największe straty z tytułu nadużyć odnotowano w górnictwie, również bardzo wysokie straty utrzymywały się w nieruchomościach i branży paliwowej. Natomiast najmniejsze odnotowano w branży komunikacyjnej i wydawniczej oraz handlu detalicznym.

Coraz większa konkurencja i za tym idące szybkie zmiany wpływają na coraz silniejsze naciski na przedsiębiorstwa, dotyczące utrzymania pozycji na rynku i osiągnięcia coraz większych zysków. To natomiast ma wpływ na powstawanie różnych luk w procedurach i zabezpieczeniach systemów, co z kolei sprzyja powstawaniu nadużyć gospodarczych⁷. Występują różne sposoby/metody wykrywania nadużyć w przedsiębiorstwach. Metody te według badań przeprowadzonych przez ACFE przedstawiono w tabeli 3.

Z badań przedstawionych w tabeli 3 wynika, że jest wiele metod wykrywania nadużyć w przedsiębiorstwach, natomiast najbardziej skuteczne są metody oparte na działaniach samej organizacji, tj. przygotowanie skutecznych wskazówek/informacji (42,2%), przegląd systemów zarządzania (16%) i skuteczny audyt wewnętrzny

⁷ KPMG, *Governance, risk and compliance. Internal audit assessing fraud vulnerabilities*, 2013, <https://www.kpmg.com/BE/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Internal-Audit-Assessing-Fraud-Vulnerabilities.pdf>, dostęp 9.03.2016, s. 1.

(14,1%). Największą skuteczność tych działań w zwalczaniu nadużyć gospodarczych potwierdzają również wyniki badań przeprowadzonych przez inne organizacje⁸. Również w Polsce najbardziej skuteczne metody wykrywania nieprawidłowości dotyczą działań wprowadzonych w samej organizacji: w pierwszej kolejności jest to analiza danych (21%), następnie zarządzanie ryzykiem nadużyć (15%), bezpieczeństwo firmowe (IT i fizyczne) oraz audyt wewnętrzny (po 12%)⁹.

Tabela 3. Metody wykrywania nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach

Lp.	Metody wykrywania	2010 r.	2012 r.	2014 r.
		w %		
1	Wskazówki/informacje	40,2	43,3	42,2
2	Przegląd systemów zarządzania	15,4	14,6	16,0
3	Audyt wewnętrzny	13,9	14,4	14,1
4	Przypadek	8,3	7	6,8
5	Uzgodnienie kont	6,1	4,8	6,6
6	Analiza dokumentów	5,2	4,1	4,2
7	Audyt zewnętrzny	4,6	3,3	3,0
8	Nadzór/monitoring	2,6	1,9	2,6
9	Zgłoszenia przez organy podatkowe	1,8	3	2,2
10	Kontrola IT	0,8	1,1	1,1
11	Przyznanie się	1,0	1,5	0,8
12	Inne*	-	1,1	0,5

* Kategoria „inne” wystąpiła w badaniach począwszy od 2012 r.

Źródło: jak pod tab. 1, s. 19.

Postęp techniczny, coraz wyższe kwalifikacje zawodowe menedżerów oraz osób zatrudnianych w przedsiębiorstwach dotyczą również „przestępców w białych kołnierzykach”. To i coraz większa złożoność działalności gospodarczej mają wpływ na wykrywalność nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach. Okres od czasu popełnienia przestępstwa do czasu jego wykrycia i ukarania osób za to odpowiedzialnych jest stosunkowo długi, co zostało zaprezentowane w tabeli 4.

⁸ Patrz, np. E&Y, *Fraud and corruption – the easy option for growth? Europe, Middle East, India and Africa Fraud Survey, 2015...*, op.cit., s. 1; PWC, *Global...*, op.cit., s. 30.

⁹ PWC, *Badanie Przestępczości Gospodarczej w Polsce 2016. Wyniki i kluczowe wnioski*, <http://www.pwc.pl/pl/publikacje/2016/badanie-przestepczosci-gospodarczej-w-polsce-2016.html>. dostęp 9.03.2016.

Tabela 4. Wykrywalność nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwach

Lp.	Rodzaj oszustwa	Wykrywalność w miesiącach		
		2010 r.	2012 r.	2014 r.
1	Sprawdzanie manipulacji	24	30	26
2	Płace	24	36	24
3	Oszukańcza sprawozdawczość finansowa	27	24	24
4	Zwroty wydatków	24	24	24
5	Rozliczenia faktur	24	24	24
6	Szумы informacyjne / oszustwa	18	24	18
7	Rozliczenia gotówkowe	18	19	18
8	Kradzież gotówki	18	18	18
9	Korupcja	18	18	18
10	Rejestracja wypłat	12	12	14
11	Obrót / rozliczenia bezgotówkowe	15	12	12

Źródło: jak pod tab. 1, s. 17.

Z danych przedstawionych w tabeli 4 wynika, że wykrywalność nadużyć w przedsiębiorstwach jest długotrwała, co przekłada się na wysokość ponoszonych strat (tabela 2) i utrzymującą się tendencję występowania tego typu zjawisk w gospodarce. Według badań ACFE najwięcej czasu potrzeba na ujawnienie manipulacji (26 miesięcy), dwa lata jednostki potrzebują na wykrycie nieprawidłowości dotyczących wynagrodzeń, sprawozdawczości finansowej, wydatków i rozliczeń faktur. Najszybciej natomiast wykrywane są nadużycia związane z obrotem bezgotówkowym, ale nadal czas potrzebny na wykrycie tego typu zjawisk jest bardzo długi.

3. Rachunkowość śledcza

Wyniki prowadzonych badań dotyczących nadużyć gospodarczych pokazują, że możliwe jest istnienie takiego poziomu nadużyć, którego firmy nie są w stanie wyeliminować¹⁰. W związku z tym przedsiębiorstwa powinny wprowadzić odpowiednie działania, procesy i technologie, które umożliwiłyby jak najszybsze identyfikowanie

¹⁰ E&Y, *Trudna...*, op.cit., s. 20.

czynników wskazujących na nadużycia, wykrywały je, a przede wszystkim im zapobiegały¹¹.

Zwiększenie i przyspieszenie wykrywalności oraz zapobieganie nadużyciom gospodarczym wymaga specjalistycznej wiedzy, która określana jest pojęciem „rachunkowość śledcza”. Pojęcie to było wielokrotnie definiowane. Według ACFE rachunkowość śledcza są to usługi księgowo wymagające zastosowania specjalistycznej wiedzy i umiejętności posiadanych przez audytorów śledczych do zbierania, analizowania i oceny dowodowej sprawy, ich interpretowanie i komunikowanie wyników w sądzie, na sali konferencyjnej lub w w administracji¹². *More simply, in the context of litigation, the term forensic means to be suitable for use in a court of law.* Według J.W. Williamsa, rachunkowość śledcza jest szczególną formą profesjonalizmu, która wymaga posiadania konkretnych atrybutów¹³. Inny pogląd przedstawiają T.W. Singleton i A.J. Singleton; według nich rachunkowość śledcza stanowi kompleksowy przegląd dochodzenia nadużyć. Obejmuje ona również zapobieganie nadużyciom finansowym i analizuje kontrolę ich zwalczania, jak również polega na gromadzeniu informacji niefinansowych¹⁴. Natomiast D.L. Crumbley, L.E. Heitger i G.S. Smith uważają, że należy odróżnić rachunkowość śledczą od badania nadużyć. Audytor śledczy jest specjalistą w zakresie badania nadużyć, natomiast osoba zajmująca się rachunkowością śledczą może zajmować się wykrywaniem oszustw, ale również wykorzystuje swoją wiedzę i umiejętności z zakresu rachunkowości i prawa w szerszym zakresie¹⁵.

Jak wynika z przedstawionych definicji, rachunkowość śledcza ma zastosowanie do badania wszelkiego rodzaju nadużyć gospodarczych i zapobiegania im na podstawie określonego zestawu wiedzy i umiejętności o charakterze multidyscyplinarnym¹⁶.

¹¹ Ibidem.

¹² R. Durkin, M. Ueltzen, *The Evolution of The CFF Credential*, The Practicing CPA 2009, July/August, za: Davis C., Farrell R., Ogilby S., *Characteristics and Skills of the Forensic Accountant*, AICPA, 2010, <http://www.aicpa.org>, dostęp 5.03.2016, s. 3; patrz także W.D. Huber, *Is Forensic Accounting in the United States Becoming a Profession?*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2012, vol. 4, iss. 1, s. 269.

¹³ J.W. Williams, *Playing the Corporate Shell Game: The Forensic Accounting and Investigation Industry, Law, and the Management of Organizational Appearances*, Doctoral Dissertation, York University, Toronto 2002, Dissertation Abstracts International, za: W.D. Huber, *Is Forensic...*, op.cit., s. 269.

¹⁴ T.W. Singleton, A.J. Singleton, *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, 3rd ed., John Wiley & Sons, New York 2006, s. 12, za: W.D. Huber, *Is Forensic...*, op.cit., s. 269.

¹⁵ D.L. Crumbley, L.E. Heitger, G.S. Smith, *Forensic and Investigative Accounting*, Commerce Clearing House, Chicago 2009, s. 1001, za: W.D. Huber, *Is Forensic...*, op.cit., s. 269.

¹⁶ M. Italia, *The Multi-Disciplined Skills Required of Forensic Accountants*, „Journal of Modern Accounting and Auditing” 2012, vol. 8, no. 3, s. 365–373.

W 2010 r. C. Davis, R. Farrell i S. Ogilby przy współudziale AICPA przeprowadzili badanie dotyczące kompetencji wymaganych od osób uzyskujących certyfikat/potwierdzenie posiadania kwalifikacji z zakresu rachunkowości śledczej¹⁷. Od osób posiadających kwalifikacje audytorów śledczych wymaga się wiedzy i umiejętności z zakresu rachunkowości, podatków, ogólnej wiedzy z zakresu prawa gospodarczego i etyki dla zawodowych księgowych¹⁸. Ponadto powinni oni mieć podstawową wiedzę dotyczącą prowadzenia dochodzeń w sprawach nadużyć gospodarczych, do których można zaliczyć między innymi: umiejętność rozwiązywania sporów, planowania, przygotowywania i przeprowadzenia śledztwa, gromadzenia i przechowywania dowodów, ich interpretowania i przedstawiania wyników w sądzie lub w innym do tego przeznaczonym miejscu¹⁹. Do specjalistycznej wiedzy wymaganej od audytorów śledczych zalicza się znajomość sposobów manipulacji sprawozdaniami finansowymi, oszustw dotyczących ich sporządzania i wyceny, wiedzę dotyczącą zapobiegania oszustwom, ich wykrywania, upadłości, niewypłacalności i reorganizacji przedsiębiorstw, jak również wiedzę dotyczącą komputerowych technik śledczych²⁰. Z przeprowadzonego badania wynika ponadto, że istnieją pewne cechy i umiejętności, które powinien posiadać specjalista z zakresu rachunkowości śledczej. Osoba zajmująca się rachunkowością śledczą powinna przede wszystkim posiadać zdolności analityczne, być szczegółowa, etyczna, sceptyczna, umieć pracować w zespole i mieć umiejętność pracy pod presją²¹. Ze względu na charakter wykonywanej pracy do podstawowych umiejętności osób zajmujących się rachunkowością śledczą należy zaliczyć skuteczną komunikację zarówno ustną, jak i pisemną, umiejętność upraszczania informacji, krytyczne i strategiczne myślenie, umiejętność określania kluczowych zagadnień, umiejętności przeprowadzania audytu, umiejętność syntezy wyników i ich interpretację, myślenie jak sprawca, rozumienie poszczególnych przypadków nadużyć, rozwiązywanie powstałych problemów²².

¹⁷ Badanie zostało przeprowadzone wśród trzech grup respondentów: audytorów śledczych, adwokatów korzystających z usług audytorów śledczych oraz pracowników naukowych z dziedziny rachunkowości. Skorzystano z metody ankiety *online*, umieszczonej na stronie internetowej AICPA. W badaniu wzięło udział łącznie 779 respondentów.

¹⁸ C. Davis, R. Farrell, S. Ogilby, *Characteristics...*, op.cit., s. 4.

¹⁹ Ibidem, s. 14.

²⁰ Ibidem, s. 8.

²¹ Ibidem, s. 11; patrz także: J.A. Digabriele, *An Empirical Investigation of the Relevant Skills of Forensic Accountants*, „Journal of Education for Business” 2008, July/August, s. 336–337.

²² C. Davis, R. Farrell, S. Ogilby, *Characteristics...*, op.cit., s. 12; patrz także: J.A. Digabriele, *An Empirical...*, op.cit., s. 336–337; ACFE, *Forensic Accountant*, 2016, <http://www.acfe.com/forensic-accountant.aspx>, dostęp 15.03.2016.

W ramach zarządzania ryzykiem nadużyć firmy audytorskie oferują usługi z zakresu rachunkowości śledczej, gdzie zatrudniani są specjaliści posiadający odpowiednie kompetencje w tym zakresie. Przykłady usług i zakres oferowanych działań przez wybrane firmy audytorskie w Polsce przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Przykłady usług świadczonych przez wybrane firmy audytorskie z zakresu zarządzania ryzykiem nadużyć

Rodzaj oferowanej usługi	Przykładowy zakres działań
E&Y	
Audyty śledcze	<ul style="list-style-type: none"> • wykrywanie nieprawidłowych zachowań, nieuczciwości i nadużyć, • przeprowadzanie audytów dochodzeniowych, dotyczących podejrzewanych nadużyć gospodarczych, nieuczciwości pracowników, menedżerów czy kontrahentów firmy, • weryfikacja nieprawidłowości związanych z działaniem rynku finansowego (np. pranie pieniędzy, manipulacje instrumentami finansowymi, wykorzystywanie informacji poufnych, konflikt interesów), • postępowania wyjaśniające dotyczące naruszenia kodeksu etycznego oraz kodeksu dobrych praktyk, • badanie dokumentacji finansowej i dokumentów źródłowych pod kątem np. fałszowania danych finansowych, manipulacji w księgach rachunkowych, sprzeniewierzenia majątku oraz korupcji, • przeprowadzanie dochodzeń dotyczących nadużyć związanych z upadłością i bankructwem, • badanie powiązań i działalności pracowników oraz kontrahentów, • weryfikowanie podejrzanych wyników finansowych raportowanych przez oddziały, spółki zależne oraz spółki typu <i>joint venture</i>, • badanie naruszenia praw własności intelektualnej i tajemnicy handlowej
Informatyka śledcza	<ul style="list-style-type: none"> • stworzenie planu i zarządzanie procesem zabezpieczenia dysków twardej, taśm i dowodów cyfrowych, zgodnie z zasadami zabezpieczania materiału dowodowego, • odszukanie i gromadzenie danych elektronicznych, niezależnie od tego, gdzie się znajdują, • odtwarzanie historycznego stanu danych – przywracanie bazy danych systemu finansowego do stanu z przeszłości w poszukiwaniu dowodów popełnienia nadużyć, • przeanalizowanie materiału dowodowego w celu zlokalizowania, identyfikacji i wydobycia informacji mającej wartość dla dochodzenia lub sporu
Identyfikacja nieprawidłowości za pomocą analizy danych finansowych	<ul style="list-style-type: none"> • zautomatyzowana ocena dostawców pod kątem ryzyka nadużyć, w tym identyfikacja powiązań pomiędzy pracownikami, dostawcami oraz klientami, • wsparcie przy wdrożeniu rozwiązań wspomagających ciągłą kontrolę ryzyka oraz wykrywanie nadużyć w kluczowych procesach biznesowych, • analiza danych dla sektora ubezpieczeniowego pod kątem wyłudzeń odszkodowań oraz wypłat nienależnych prowizji dla agentów, • analiza prawidłowości raportowania transakcji AML* przez instytucje obowiązane,

cd. tab. 5

Rodzaj oferowanej usługi	Przykładowy zakres działań
Identyfikacja nieprawidłowości za pomocą analizy danych finansowych	<ul style="list-style-type: none"> • analiza danych z systemów geolokacji oraz monitoringu pod kątem podejrzanych zdarzeń, • weryfikacja skuteczności oraz opracowanie algorytmów i metod predykcyjnych wykorzystywanych w funkcjonujących u klienta rozwiązaniach wspomagających wykrywanie wyłudzeń oraz nadużyć, • ocena i monitorowanie ryzyka FCPA na podstawie danych z systemów ERP, CRM i innych, • outsourcing zadań analizy danych na potrzeby działów audytu oraz kontroli wewnętrznej, • projektowanie rozwiązań klasy BI dla raportowania z procesów kontroli oraz monitorowania ryzyka nadużyć
Doradztwo w sprawach spornych i ekspertyzy finansowe	<ul style="list-style-type: none"> • doradztwo w sporze o cenę zakupu, • doradztwo w zakresie ochrony marki, • wsparcie w sporze o koszty, • wsparcie w sporze z biurem rachunkowym, • doradztwo w zakresie naruszenia praw patentowych, • doradztwo przy sporze o naruszenie warunków umowy
Zapobieganie działaniom nieetycznym i nieprawidłowościom	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja i ocena ryzyka nieprawidłowości, • analiza i poprawa środowiska etycznego w organizacji, • projektowanie programów zapobiegania nieprawidłowościom i nadużyciom, • przygotowywanie planów działania w sytuacji kryzysowej, • szkolenia zwiększające świadomość nieprawidłowości, • szkolenia z zakresu przeprowadzania dochodzeń gospodarczych, • wprowadzenie kanałów informowania kierownictwa o zachowaniach nieetycznych
Doradztwo w zakresie zapewnienia zgodności z regulacjami	<ul style="list-style-type: none"> • ocena ryzyka zgodności, • ocena systemu i procedur zapewniania zgodności, • usprawnianie systemu i procedur zapewniania zgodności, • monitorowanie prawidłowości działania systemu oraz procedur zapewniania zgodności, a także procedur kontrolnych
Doradztwo w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy (PPP)	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzanie oceny ryzyka w zakresie PPP, • przeprowadzanie niezależnych testów zgodności, • opracowywanie nowych lub ulepszanie istniejących programów, • ocena stosowanego oprogramowania i technik IT, • przeprowadzanie szczegółowych testów transakcji w odpowiedzi na wymogi organów regulacyjnych lub organów nadzorczych
Deloitte	
Dochodzenia w sprawach nadużyć	<ul style="list-style-type: none"> • inwestygacja nadużyć gospodarczych (ang. <i>audyty forensic</i>), • prowadzenie postępowań wyjaśniających, • gromadzenie materiałów dowodowych, w tym pozyskiwanie oraz analiza dowodów elektronicznych (ang. <i>computer forensic, e-discovery</i>), • szacunki oraz wyceny w sprawach nadużyć, • wsparcie postępowań prawnych

Rodzaj oferowanej usługi	Przykładowy zakres działań
Zarządzanie zgodnością	<ul style="list-style-type: none"> • analiza zgodności z wewnętrznymi oraz zewnętrznymi regulacjami, • wdrażanie programów zarządzania zgodnością, w tym kompleksowa ocena ryzyka wystąpienia zdarzeń korupcyjnych i zdarzeń o charakterze nadużyć, czy też zgodności z wewnętrznymi wytycznymi firm w zakresie postępowania pracowników oraz kadry zarządzającej
Przeciwdziałanie nadużyciom	<ul style="list-style-type: none"> • budowanie strategii przeciwdziałania nadużyciom, • ocena i wsparcie w zakresie budowania struktur przeciwdziałania nadużyciom, nadużycia w sprzedaży i obsłudze klienta, zapobieganie uwikłaniu firmy w łańcuch karuzeli VAT- Missing Trader Fraud, nadużycia klienckie, nadużycia techniczne, inne specyficzne nadużycia
Przeciwdziałanie praniu pieniędzy	<ul style="list-style-type: none"> • przeglądy zabezpieczeń przed praniem brudnych pieniędzy, • analiza wsparcia narzędziowego oraz sposobów oceny klienta, • definiowanie zakresu związanego z beneficjentem rzeczywistym
Wsparcie w sporach	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja faktów, • zbieranie materiału dowodowego, w tym materiałów elektronicznych, • przeprowadzanie szacunków oraz wycena strat z tytułu nadużyć, • wspieranie pracy kancelarii prawnych w zakresie spraw związanych z identyfikacją nadużyć oraz sprawami spornymi
Szkolenia i warsztaty	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzanie szkoleń i warsztatów zwiększających świadomość ryzyka nadużyć oraz zgodności
Usługi wywiadu gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w poznawaniu prawdziwego oblicza klientów oraz partnerów handlowych
Analiza danych	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzanie zaawansowanych analiz danych w zakresie dużych wolumenów transakcji i danych zawartych w systemach finansowo-księgowych, systemach CRM oraz systemach naliczania oraz wypłaty prowizji poprzez identyfikację zdarzeń niewidocznych przy wykorzystaniu innego typu analiz
Odzyskiwanie usuniętych danych i przeszukiwanie zbiorów komputerowych	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczanie elektroniczne danych komputerów, tabletów oraz telefonów komórkowych, • odzyskiwanie usuniętych informacji oraz ich szczegółowa analiza
Wdrażanie nowych narzędzi	<ul style="list-style-type: none"> • wsparcie we wdrażaniu technologii pomagającej minimalizować ryzyko nadużyć oraz prania pieniędzy
KPMG	
Dochodzenia w sprawach nadużyć gospodarczych	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja przypadków zachowań nieoczekiwanych lub podejrzanych, • prowadzenie projektów dochodzeniowych w celu ustalenia faktów związanych z działalnością prowadzoną na niekorzyść danej organizacji, • zabezpieczanie i przygotowywanie dowodów do wykorzystania w dalszym postępowaniu, w tym postępowaniu sądowym, • pomoc w dochodzeniach w sprawach kradzieży własności intelektualnej oraz innych wartości niematerialnych i prawnych, a także badanie i śledzenie transakcji,

cd. tab. 5

Rodzaj oferowanej usługi	Przykładowy zakres działań
Dochodzenia w sprawach nadużyć gospodarczych	<ul style="list-style-type: none"> • nawiązywanie współpracy mającej na celu śledzenie i odnalezienie oraz przejęcie utraconych środków lub aktywów, • wykorzystywanie zaawansowanej techniki do analizy danych i odzyskiwania dowodów elektronicznych, techniki wizualizacji powiązań pomiędzy sprawcami nadużyć oraz inne techniki oparte na nowoczesnej technologii, • działania z zakresu wywiadu gospodarczego, prowadzonego w ramach dozwolonych przez prawo danego kraju, • dochodzenia w sprawach regulacyjnych
Doradztwo w rozwiązywaniu sporów	<ul style="list-style-type: none"> • określenie i klarowna, niezależna ocena mocnych i słabych stron przedmiotu sporu, • pomoc w ustaleniu stanowiska firmy oraz oszacowanie wartości sporu w celu podjęcia racjonalnych decyzji
Informatyka śledcza i wywiad gospodarczy	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja, odzyskiwanie, zabezpieczanie oraz analiza dowodów elektronicznych zapisanych na różnego rodzaju nośnikach oraz w dowolnej formie, • analiza dowodów elektronicznych o dużych wolumenach oraz odszukiwanie w nich informacji kluczowych dla prowadzonego postępowania sądowego lub projektu dochodzeniowego, • zbieranie publicznie dostępnych informacji o podmiotach i osobach, sposobach i strategiach działania osób i podmiotów stanowiących przedmiot zainteresowania klientów
PWC	
Śledztwa dotyczące nadużyć gospodarczych	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzenie śledztwa, • analiza zgromadzonych dowodów, • identyfikacja skali nadużyć i osób odpowiedzialnych, • opracowanie strategii działania w stosunku do zwykłych oszustw, • opracowanie rozwiązań służących zabezpieczeniu przed nadużyciami w przyszłości
Informatyka śledcza	<ul style="list-style-type: none"> • wykrywanie przypadków korupcji oraz malwersacji finansowych, • ujawnienie manipulacji sprawozdawczością finansową, • identyfikacja kradzieży majątku, • identyfikacja oszustw pracowniczych, • identyfikacja kradzieży danych, • ujawnienie konfliktów interesów (pracownicy–dostawcy), • identyfikacja pracowników zamieszanych w oszustwa, • rozszerzenie wiedzy odnośnie do ryzyka, na które narażona jest spółka
Wsparcie w sporach sądowych	<ul style="list-style-type: none"> • doradztwo biznesowe i finansowe w sprawach, które dotyczą sporów sądowych, postępowań arbitrażowych, mediacji i wszelkich innych alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów, • doradztwo w zakresie dochodzenia roszczeń, • udzielanie wsparcia w przesłuchaniu biegłych powołanych przez stronę przeciwną, • pomoc w rozwiązywaniu sporów potransakcyjnych, • sporządzanie ekspertyz, • występowanie w roli biegłych

Rodzaj oferowanej usługi	Przykładowy zakres działań
Zapewnienie przejrzystości w biznesie	<ul style="list-style-type: none"> • zebranie informacji o istniejących bądź potencjalnych kontrahentach, strukturze właścicielskiej, zarządzie, • zebranie informacji o potencjalnych obiektach przejęć, • identyfikacja powiązań kapitałowych pomiędzy osobami zasiadającymi w organach spółki a dostawcami, kontrahentami i innymi stronami trzecimi, • pomoc w ocenie reputacji pracownika, • procedury poznaj swojego klienta, • analiza praktyk sprzedażowych i marketingowo-promocyjnych pod kątem zgodności z dobrymi praktykami, • ocena zgodności działania spółki z regulacjami antymonopolowymi, antykorupcyjnymi, dotyczącymi przeciwdziałania praniu pieniędzy, • pomoc w wykryciu kontrahentów zamieszanych w „karuzele VAT-owskie”
Programy zapobiegania nieetycznym działaniom	<ul style="list-style-type: none"> • ocena ryzyka nadużyć gospodarczych w wybranych obszarach, • opracowanie i wdrożenie strategii zapobiegania nadużyciom gospodarczym, • szkolenia uświadamiające zarząd i pracowników w zakresie występowania przestępstw gospodarczych, • tworzenie kodeksu etycznego, • budowanie kultury etycznej firmy, w tym: wdrożenie linii wsparcia w kwestiach etycznych (ang. <i>Ethical Hotline</i>) oraz programów wczesnego ostrzegania (ang. <i>Whistleblowers Program</i>)
Śledcza analiza danych	<ul style="list-style-type: none"> • badanie jakości i spójności danych, w tym analiza praktyk zarządzania danymi, • odnajdywanie zależności między pozornie niepowiązanymi źródłami danych, • identyfikacja sygnałów ostrzegawczych, które mogą świadczyć o wystąpieniu nadużyć, • analiza i mapowanie ryzyka w poszczególnych obszarach na podstawie indywidualnie dobranych kryteriów, • przewidywanie zagrożeń przyszłych nadużyć na podstawie analizy danych historycznych
Odpowiedź na cyberatak	<ul style="list-style-type: none"> • wykrywanie i odpowiedź na cyberzagrożenia, • ocena istniejącego środowiska bezpieczeństwa, • budowanie programu ochrony cybernetycznej, • zarządzanie cyberbezpieczeństwem.

* System raportowania podejrzanych transakcji zgodnie z wymaganiami ustawy z dnia 16.11.2000r. przeciwko praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, Dz.U. 2010 nr 46, poz. 276 j.t., z późn. zm.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Deloitte, *Usługi Zarządzanie ryzykiem nadużyć i zgodnościq*, 2016, <http://www2.deloitte.com/pl>, dostęp 9.03.2016; E&Y, *Zarządzanie ryzykiem nadużyć*, 2016, <http://www.ey.com/PL/pl>, dostęp 8.03.2016; KPMG, *Zarządzanie ryzykiem nadużyć*, 2016, <http://www.kpmg.com/PL/pl>, dostęp 9.03.2016; PWC, *Usługi Forensic*, 2016, <http://www.pwc.pl>, dostęp 9.03.2016.

Analizując usługi w zakresie zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwach oferowane przez firmy audytorskie, można stwierdzić, że mieszczą się one w ramach określanych jako rachunkowość śledcza²³. Rachunkowość ta ma zarówno charakter

²³ ACFE, *Forensic...*, op.cit.

retrospektywny, który polega na wykrywaniu już istniejących nieprawidłowości, jak i prospektywny – prewencyjny, mający na celu przeciwdziałanie nadużyciom w przyszłości. Oferowane usługi z zakresu rachunkowości śledczej mają za zadanie wykrywanie nadużyć gospodarczych, ale przede wszystkim przeciwdziałanie tego typu praktykom w działalności gospodarczej i ograniczenie strat powstałych w ich wyniku.

4. Podsumowanie

Długi okres wykrywalności nadużyć gospodarczych i wysokie korzyści powodują, że liczba nadużyć utrzymuje się z roku na rok na podobnym poziomie. Postępujący rozwój i wprowadzanie coraz nowszych technik powodują, że również przestępcy korzystają z dobrodziejstw cywilizacji, oszustwa stają się coraz bardziej skomplikowane, a ich wykrywalność trudniejsza. Powstające straty finansowe i utrata reputacji stanowią jedne z najbardziej dotkliwych konsekwencji nieskutecznych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania nadużyciom w przedsiębiorstwach. Ze względu na coraz większą świadomość społeczeństwa i rosnącą nietolerancję dla oszukańczej działalności, zapotrzebowanie na specjalistów z zakresu rachunkowości śledczej gwałtownie wzrasta²⁴. To wymaga od rachunkowości nowych wyzwań, jakimi są rozpowszechnianie i wdrażanie kompetencji związanych z rachunkowością śledczą. Obecnie rachunkowość ta ma charakter niszowy, natomiast edukacja nie jest uregulowana. Różne instytucje oferują szkolenia i certyfikaty, ale nie ma w tym zakresie ogólnie określonych kompetencji, które by pozwalały na ich weryfikację²⁵.

Bibliografia

Dokumenty prawne

1. Ustawa z dnia 16.11.2000 r. przeciwko praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, t.j. Dz.U. z 2010 r. nr 46, poz. 276 ze zm.
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. nr 88, poz. 553 ze zm.

²⁴ Ibidem.

²⁵ W.D. Huber, *Forensic Accountants, Forensic Accounting Certifications, and Due Diligence*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2013, vol. 5, iss. 1, s. 182–203; patrz także M. Italia, *The Multi-Disciplined...*, op.cit.

Wydawnictwa zwarte

1. Crumbley D.L., Heitger L.E., Smith G.S., *Forensic and Investigative Accounting*, Commerce Clearing House, Chicago 2009, s. 1001, za: Huber W.D., *Is Forensic Accounting in the United States Becoming a Profession?*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2009, vol. 4, iss. 1.
2. Davis C., Farrell R., Ogilby S., *Characteristics and Skills of the Forensic Accountant*, AICPA, 2010, <http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAidsGuidance/DownloadableDocuments/ForensicAccountingResearchWhitePaper.pdf>, dostęp 5.03.2016.
3. Digabriele J.A., *An Empirical Investigation of the Relevant Skills of Forensic Accountants*, „Journal of Education for Business” 2008, July/August.
4. Durkin R., Ueltzen M., *The Evolution of The CFF Credential*, „The Practicing CPA” 2009, July/August, za: Davis C., Farrell R., Ogilby S., *Characteristics and Skills of the Forensic Accountant*, AICPA, 2010, <http://www.aicpa.org>, dostęp 5.03.2016.
5. Huber W.D., *Is Forensic Accounting in the United States Becoming a Profession?*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2012, vol. 4, iss. 1.
6. Huber W.D., *Forensic Accountants, Forensic Accounting Certifications, and Due Diligence*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2013, vol. 5, iss. 1.
7. Italia M., *The Multi-Disciplined Skills Required of Forensic Accountants*, „Journal of Modern Accounting and Auditing” 2012, vol. 8, no. 3.
8. Masiukiewicz P., *Nadużycia w działalności przedsiębiorstw. Aspekty międzynarodowe*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie 2015, 4, DOI: 10.5604/18998658.1186372.
9. Singleton T.W., Singleton A.J., *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, 3rd ed., John Wiley & Sons, New York 2006, za: Huber W.D., *Is Forensic Accounting in the United States Becoming a Profession?*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2012, vol. 4, iss. 1.
10. Wells J.T., *Nadużycia w firmach. Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006.
11. Williams J.W., *Playing the Corporate Shell Game: The Forensic Accounting and Investigation Industry, Law, and the Management of Organizational Appearances*, Doctoral Dissertation, York University, Toronto 2002, Dissertation Abstracts International, za: Huber W.D., *Is Forensic Accounting in the United States Becoming a Profession?*, „Journal of Forensic & Investigative Accounting” 2012, vol. 4, iss. 1.

Materialy internetowe

1. ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2010. Global Fraud Study*, http://www.acfe.com/uploadedfiles/acfe_website/content/documents/rtnn-2010.pdf
2. ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2012. Global Fraud Study*, https://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf
3. ACFE, *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2014. Global Fraud Study*, <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>
4. ACFE, *Forensic Accountant*, 2016, <http://www.acfe.com/forensic-accountant.aspx>
5. Deloitte, *Usługi. Zarządzanie ryzykiem nadużyć i zgodnością*, 2016, <http://www2.deloitte.com/pl/pl>
6. E&Y, *Trudna droga do zgodności. Starania na rzecz etycznego wzrostu. 13. Światowe Badanie Nadużyć Gospodarczych*, 2014, <file:///C:/Users/UMK/Downloads/Global-Fraud-Survey-2014%20.pdf>
7. E&Y, *Fraud and corruption – the easy option for growth? Europe, Middle East, India and Africa Fraud Survey*, 2015, [http://www.ey.com/Publication/vwLUASets/ey-emeia-fraud-survey/\\$FILE/ey-emeia-fraud-survey.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUASets/ey-emeia-fraud-survey/$FILE/ey-emeia-fraud-survey.pdf)
8. E&Y, *Zarządzanie ryzykiem nadużyć*, 2016, <http://www.ey.com/PL/pl>
9. KPMG, *Governance, risk and compliance. Internal audit assessing fraud vulnerabilities*, 2013, <https://www.kpmg.com/BE/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Internal-Audit-Assessing-Fraud-Vulnerabilities.pdf>
10. KPMG, *Anti-Bribery and Corruption in CEE: Rising to the challenge in the age of globalisation*, 2015, <https://www.kpmg.com/RS/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/cee-antibribery-and-corruption-2015.pdf>
11. KPMG, *Zarządzanie ryzykiem nadużyć*, 2016, <http://www.kpmg.com/PL/pl>
12. PWC, *Global Economic Crime Survey 2014*, http://www.security-finder.ch/fileadmin/dateien/pdf/pwc/Global_Economic_Crime_Survey_2014_en.pdf
13. PWC, *Badanie Przestępczości Gospodarczej w Polsce 2016. Wyniki i kluczowe wnioski*, <http://www.pwc.pl/pl/publikacje/2016/badanie-przestepczosci-gospodarczej-w-polsce-2016.html>
14. PWC, *Global Economic Crime Survey 2016*, <http://www.pwc.com/gx/en/services/advisory/consulting/forensics/economic-crime-survey.html>
15. PWC, *Usługi Forensic*, 2016, <http://www.pwc.pl/pl/forensic>

Role of Forensic Accounting in Limiting the Risk of Fraud in Enterprises

Summary

Globalisation increases the scale and complexity of business. Changes take place very quickly and effective surveillance over all operations is needed. Gaps in systems and procedures leave the door open to fabrication and fraud. The paper discusses cases of fraud, detection rates and the role of forensic accounting in reducing the risk of fraud in enterprises. Long history of fraud detection and benefits it produces are reasons why detection rate has remained at high levels for some years already. To maintain it, enterprises must implement and use expert services of people with adequate skills in forensic accounting. Expert knowledge in this area should be used by organisations not just to detect cases of fraud but also to prevent and reduce risk of such cases and minimise the losses involved.

Keywords: accounting, forensic accounting, fraud
